APOSTOLSKO PISMO PAVLA VI. »OCTOGESIMA ADVENIENS«

Prigodom osamdesete obljetnice enciklike RERUM NOVARUM
Lava XIII.
15. V. 1891—14. V. 1971.

Dr. Jordan Kuničić

Potrebe svijeta koji je zahvaćen neprekidnim promjenama ponukale su Pavla VI. da obljetnicu RERUM NOVARUM počasti objelodanjenjem ovog Pisma upućenog kardinalu Mauriceu Royu, predsjedniku Vijeća za laike i papinske komisije »Pravda i mir«. Pismo nema obilježja enciklike, ali sadrži inspiratorne ideje za vjernike, korisne svim ljudima, u obliku redovitog nastupa Vrhovnog crkvenog učitelja. Nastavljajući naučavanje svojih predšasnika, Papa iznosi nauku, upućuje ljudima preporuke, proglašuje i norme. Pismo se ne smije smatrati kao da je bez obavezne snage. Potrebno je da i danas Crkva dokaže svoju prisutnost. Današnjica je samo jedna etapa u povijesti čovječanstva. Puna je dinamike, naglih obrata, proturječnosti, bolnih nejednakosti.

Neki na brzu ruku proglašuju ovo Pismo spektakularnom novošću, dok se drugi nekako lijeno zadovoljavaju konstatacijom da je Pavao VI. u njemu preuzeo pojam socijalne pravde za organsko uređenje državne ekonomije od Pija XI, od Ivana XXIII (MetM), govore, posuđuje zadatak usklađenja raznih državnih i općečovječanskih sektora (gospodarskog, socijalnog, političkog, kulturnog) te ponovno naglašuje svoju naročito naglašenu ideju o međunarodnoj solidarnosti za razvoj naroda iz enciklike PP. Ujedno opažaju da je Papa htio dati neko priznanje komisiji »Justitia et pax«.

Čini mi se da ovo Pismo s jedne strane sadrži osnovne točke tradicionalne katoličke društvene nauke, a s druge strane osvjetljuje neke nove probleme, naglašuje odgovarajuća načela, upućuje na žarišne točke, npr. na fenomen zabrinjavajućeg rasta neuposlenosti. Tu opomenu ne shvaćamo kao proroštvo i pokušaj nagađanja ili zastrašivanja, nego jednostavno kao upozorenje na činjenice koje sutrašnjici

mogu zadavati mnogo *težih* briga nego današnjici (br. *18*). Za sve ove nijanse bilo je potrebno da se saslušaju glasovi iz cijelog svijeta. Papa je to i učinio, a i sam se poziva na to da je svojim posjetima raznim narodima imao prigodu čuti želje, zabrinutosti, povike bijede i nadanja.

Da li ovo Pismo predimenzionira katoličku društvenu nauku? Ne, ono je smatra ukorijenjenom u neizmjenljivim riječima evanđelja (br. 4), učvršćenom u evanđeoskoj sveobuhvatnoj i vječnoj poruci (br. 4), ali, u isto vrijeme budno i aktivno prisutnom u promjenljivim stanjima današnjice (br. 42). Stanja su u svijetu s više gledišta vrlo raznovrsna (br. 4), zbog toga nitko neka ne očekuje da će u ovom Pismu katolička *društvena nauka nastupiti kao dorečeni sistem*, kao skup svevažećih, čudonosnih i posvemašnjih rješenja. Mudrost je u tome da tu nauku shvatimo kao koherentni sistem načela i osnovnih smjernica, ali uvijek otvorenu prema novim problemima, spremnu iskoristiti odgovarajuća načela u znaku jedinstva s nepromjenljivim i vječnim istinama (br. 42).

Koji specifični problemi današnjice opravdavaju nastup Papin u ovom Pismu? Zar nije istina da ljudski uvjeti proizvodnje, recimo njena humanizacija, pa pravičnost u razmjeni dobara i raspodjeli bogatstva, osmišljavanje poraslih potrošačkih potreba, podjela odgovornosti (br. 7) predstavljaju probleme o kojima je Papa govorio npr. u PP, a Ivan XXIII. u MetM? Ako govorimo o nezaposlenosti umjetnika i stručnjaka, o činjenici prekvalifikacije i mobilnosti radnika, na što su pojedinci primorani da nađu kruha, o neprekidnoj potrebi prilagođivanja radnika novim sredinama, o nejednakom položaju u pojedinim industrijskim granama itd. (br. 9), zar o tim pitanjima nije bilo govora u nastupima predšasnika Pavla VI, npr. govorima Pija XII? Isto tako možemo reći o potrebi međunarodne podjele proizvodnje, o strukturama razmjene dobara, o kontroli dobiti, o novčanom sustavu, o akcijama ljudske solidarnosti i sl. (br. 43), jer o svim su tim pitanjima Pape nešto rekli.

Uza sve to, ovo Pismo tretira iste probleme sa specifičnog ugla. Ako su u nekim dokumentima obrađeni samo periferijski, ovdje ih Pavao VI. postavlja »na svijećnjak«, da ih uočimo u njihovoj hitnosti, širini i složenosti. Još više: iznosi na vidjelo vidike koji se moraju uzimati u obzir, a preko njih se prelazilo; npr. Papa se poziva na *Crkvi svojstvenu osjetljivost* (br. 42), otkriva da i *utopije mogu imati pozitivno značenje u društvenom životu* (br. 37) te se ne boji govoriti o ponekad i ponegdje potrebnim smjelim i stvaralačkim obnovama (br. 42) itd. Osobito je vrijedno naglasiti kako Papa poziva da se i novčano podržavaju novi »društveni pothvati« i da se u njih uloži novac koji se ulaže u druge problematične svrhe, npr. u naoružanje (br. 19). Ima problema koje treba hitno riješiti, jer možda će sutra već biti kasno, govori na istom mjestu.

Ulazeći u probleme našega vremena, Papa opetovno naglašuje svoj kršćanski ugao s kojega uvijek promatra socijalno pitanje. Raznovrsnim situacijama u svijetu on ne može pružiti gotov lijek, ali svima

može pružiti onaj lijek što ne stari: nepromjenljiva evanđeoska načela i norme uzete iz katoličke društvene nauke (br. 4). I sami nevjernici očekuju od kršćana da se pridruže nastojanju oko uređenja svijeta snagom svoje osebujne uloge (br. 49). Ljubav, jednakost, pravda, mir i druge vrednote primaju svoje svjetlo, crpe snagu, proširuju svoje djelovanje u misteriju otkupljenja i pobjede uskrsnog jutra (br. 48). Tu se nalaze uzvišeni ciljevi, obuhvatniji pogledi, dublji razlozi negoli se nalaze u bilo kojoj drugoj ideologiji ili pokretu. Prema tome, kršćanin mora računati na efikasnost evanđelja, na zakone milosnog života, na ono što nadilazi čovjeka, jer Duh je koji oživljuje (Iv 6, 64), Bog daje te raste (1 Kor 3, 6—7). Ni »demon organizacije«, ni mehanizam sredstava komunikacije, ni čovječje snage neće moći proizvesti duboke promjene u ljudskom srcu kao što to može tajno djelovanje Duha.

Promotrimo, dakle, neke naročito naglašene točke ovog Pisma, uvjereni da se ne smijemo prepustiti valu relativizma ni slobodarske moralke, jer Papa želi iznositi i »norme« (br. 1), obavezne smjernice, i to u svjetlu trajnih, vječnih istina što čovjeka nadilaze, ali im, ako hoće, može naići na tragove, može ih spoznati (br. 7). Kada ćemo prestati naglašavati kako se »sve mijenja« a početi isticati kako se mnoge stvari ne mijenjaju — »multa non mutantur« (GetS br. 10), a to su: vjersko-moralne Kristove zasade u svojim bitnim elementima.

Novi socijalni problemi

Ako kršćani žele dokazati svoju aktivnu prisutnost u novim socijalnim problemima, u vrlo raznovrsnim situacijama u svijetu, prema raznim društveno-političkim sustavima i kulturama, oni su najprije pozvani da ispitaju upravo tu raznoliku situaciju te da sa svim ljudima dobre volje prouče kojim putevima treba udariti, koje pothvate valja poduzeti da se ostvare društvene, političke i gospodarske promjene koje su potrebne za sreću ljudi (br. 4). To znači da treba zabaciti statičnost, ali da i pred najsudbonosnijim problemima mora uvijek blistati svjetlo evanđeoskih, vječnih istina.

1. Prvi je problem urbanizam. Urbanizam ne dira samo megalopolise ili gradove od desetak milijuna žitelja, ne, nagli rast i manjih gradova donosi pred zastupnike vlasti velike zadatke. Radi se o raznovrsnoj dehumanizaciji, srozavanju integralne ljudske i kršćanske osobnosti. S kršćanske strane Papa poziva da se uspostavlja u tim gradovima novo društveno tkivo, što za dušobrižničku službu znači da treba stvoriti i razviti središta raznih zanimanja i kulture, razna udruženja, domove odmora, sastajališta, duhovne zajedničarske susrete. Jer novi proleteri, novi siromasi, većim dijelom doseljeni seljaci, žele osjetiti da nisu sami, da imaju braće u Kristu, da s njima i drugi žeđaju pravde (br. 8—13).

2. U ovom procesu stvaranja »gradova bez lica« kako će se snaći mladi i žene? Kako obitelji? Mnogi sukobi s mladima imaju svoj izvor u nepodnosivoj zbrci gradskog života. A žene? Recimo da sindikati

brane prava ljudske osobe, pa i mladih, i žena. Međutim, sindikalno pravo ponekad prijeđe svoje granice, npr. pretjeranim zahtjevima prema zajednici ili politizacijom, čime nekako kalja čistoću svojih općeljudskih namjera (br. 14). Je li, dakle, ono sposobno da u jeku industrijskih promjena pruži adekvatan lijek »novim siromasima«: onesposobljenima i nepodesnima, starcima, ljudima svakog podrijetla bačenima na rub društva, osobito žrtvama diskriminacije (br. 15—16)?

To bi bilo posve neosnovano od sindikata i očekivati. Ali i on može i mora u tome pomoći. I s njim svi drugi zainteresirani. Dok ovo Papino pismo naglašuje da se rasna diskriminacija nekako pokušava dosta uspješno rješavati, što da kažemo o diskriminacijama zbog vjeroispovijesti? Može li se reći da vjernici u svim zemljama, pa i onima koje su grlate u obrani drugih prava, uživaju potpunu jednakost pred zakonom? Da imaju jednak pristup u gospodarski, kulturni, građanski i društveni život? Da uživaju pravičan udio u narodnom bogatstvu?

3. Papa govori o pravu na iseljenje. Jer emigranti počesto postaju žrtve nepravde, manjka ljubavi i bratstva, nejednakosti. Dužnost je država u koje imigriraju svakako velika. Ali bi bilo krivo zaključiti da Papa pravu na iseljenje priznaje apsolutnu vrijednost. Mora se naglasiti da je to pravo relativne naravi.

Čemu ovaj naglasak? Jer je emigracija ponegdje postala kao modna pojava. Neki emigriraju da si pribave luksuzne predmete. U tom slučaju vrijedi pravilo katoličke društvene nauke da se pravo iseljenja ili emigracije suspendira ako veliki interesi domovine traže da takvi ostanu u njoj. Tu obustavu prava nekada nameću i obiteljski razlozi. I ovo je od kapitalne važnosti, osobito za narode koji iseljenjem postaju etnički osiromašeni (vidi J. K., KATOLIČKA DRUŠTVENA NAUKA, Zagreb 1971, br. 200), a u te svakako spada i hrvatski narod.

4. Pitanje neuposlenosti, a s time u vezi i pitanje bijede i parazitizma, prijeti eksplozijom. Neki tom procesu nastoje naći rješenje u širenju kontracepcije i abortusa ili pobačaja. To su protuprirodna sredstva, jer se kose s objektivnim zakonima morala. Izravna je kontracepcija danas od Crkve zabačena, a bit će i sutra (HV br. 16). Isto tako i izravan pobačaj. Nije dopušteno činiti što je zlo da se poluče neka dobra. Zloduh ne vodi Bogu.

Za čim treba ići? Varava bi bila nada da pojedine države mogu učinkovito riješiti te probleme. To ne mogu osobito mlade države. Traži se angažiranje svih naroda. Međunarodni forumi su pozvani na promicanje sveopćih gibanja solidarnosti, koju je čovječanstvo u mnogim slučajevima i dokazalo, npr. u slučaju Bijafre, prirodnih katastrofa i sl. Ali to nije dosta. Mnogo se očekuje od bankarske politike. Organizirana proizvodnja među državama bila bi velika pomoć da se pruži lijek neuposlenosti i slabom razvitku nekih naroda. Nadodajmo, dakako, pravičnu kupnju i prodaju dobara, mudru ekonomiju, a uz sve te mjere i prikladan socijalni i sveljudski odgoj (br. 18).

5. Papa u br. 19. spominje kako je danas potrebno da se hrabro poduzmu razni društveni pothvati za socijalna rješenja. Neki su izvorni izraz »socialia incepta« preveli sa »socijalna imaginacija« naglašujući da se Papa prepušta maštovitom bijegu u neke avanture. Kao da je Papa otvorio put nekom nekontroliranom subjektivizmu i relativizmu ili nezrelim eksperimentiranjima...

Taj je zaključak posve kriv. Ako Papa govori o potrebi da se poduzmu razni socijalni pothvati, zrelo promišljeni pokusi, za što je potrebna i kreativna mašta, očito je da ponavlja novim riječima staru nauku o političkoj mudrosti. Politička i socijalna mudrost nije besplodno ponavljanje anemičnih fraza. Ona je i stvaralaštvo. Ona je konkretna, praktična mudrost, neka vrst praktične intuicije, potrebna svakomu tko je zadužen za zajedničko dobro. Potrebno je u ovoj situaciji, u ovim teškoćama, s obzirom na ovaj cilj odabrati prikladna sredstva, poduzeti odgovarajuće mjere, a za sve je to potrebna i neka mašta, intuicija (vidi sv. Tomu II-II, q. 47, art, 10; art. 2).

A ljudima ne možemo reći da nedostaje stvaralačke mašte i inventivnog duha. To stvaralaštvo dokazuje se npr. u astronautici, tehnologiji i drugim znanostima. Zar ne bi bilo pohvalno da se upotrijebe te stvaralačke snage da se iznađe sredstvo za umanjivanje neuposlenosti? Ne radi se o nekom razularenom lutanju mašte, nego o pronalasku sredstava u skladu s višim načelima, pod vodstvom pravde, uz pratnju kršćanske ljubavi ili solidarnosti.

6. Koliko je potrebno spajati naučavanje Pape u jednom dokumentu s drugim najbolje se vidi i u ovom Pismu s obzirom na razna pitanja, npr. u vezi s pitanjima o sredstvima društvenog obavještavanja (br. 20). Ovdje se pitanje obrađuje s osobito naglašenog vida stvaranja novih socijalnih problema na selu i u gradu, osobito u gradu. Posve je očito da su sredstva društvenog obavještavanja (radio, televizija, pošta i dr.) nova vrst moći. Treba im priznati pozitivnu ulogu, ali nemojmo im zanijekati i negativnu odgojnu ulogu. Tko bi mogao pristupiti integralnom traženju rješenja socijalnog pitanja a da se ne osvrne na pogibli skopčane s tom »novom vrsti moći«?

Ponekad se opaža kako je infantilno tražiti razna rješenja gorućih problema, npr. bijede, iza sjajnih pročelja, kriminaliteta, drogomanije, erotizma i drugih degenerativnih fenomena ljudskog društva, a mimoilaziti negativnu ulogu upravo tih sredstava društvenog saobraćaja. Događa se da se jednom rukom gradi, a drugom ruši jedna te ista zgrada društvenog života. Nije li to očigledan paradoks? Razvitak i pravi napredak građanskog društva treba shvatiti integralno, i integralno ga rješavati.

7. Rečeno je da je svijet zatvoreni sistem energija. Takav je i život. Upravo se to vidi na jednom od najupadljivijih fenomena, na socijalnom problemu golemih razmjera, na činjenici da čovjek na jednoj strani dokazuje nadmoć nad prirodom, a na drugoj strani da ta priroda postaje čovjekovim osvetnikom. To su činjenice zagađenja zraka, mora, ulica. To su otpaci, nove bolesti činovništva, gradskog života i sl. (br. 21).

Na taj način ovo Pismo ističe one vidove socijalnog pitanja koji su do sada bili manje naglašivani. A sigurno je da bez njihova rješenja ne može danas biti riješen problem socijalnog života i djelovanja. Nema razloga da se problemi zastiru. Kršćanin je dužan u svim tim problemima dati svoj dio, svoju uslugu ljubavi, jer njegova je ovozemna sudbina ista kao i sudbina svih drugih ljudi.

Temeljne težnje i misaone struje

Polazeći od osnovne postavke katoličke društvene nauke, naime, da počelo, subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora biti ljudska osoba (GetS br. 25), pred čovjekom današnjice postavljaju se dva osobito važna pravca afirmacije i razvoja: braniti se od negativnih posljedica urbanizma (raspada obitelji, neuposlenosti, izloženosti političkim strujanjima, izazova na iseljenje, padanja pod utjecaj sredstava društvenog obavještavanja, ovisnosti o prirodnom okolišu gradova ili predgrađa i sl.), i ostvarivati prirođene težnje za jednakošću i za sudjelovanjem.

Na ove težnje nije samo kršćanstvo pokušalo odgovoriti. Odgovorile su i druge misaone struje i povijesna gibanja. O njima je Papa govorio na drugim mjestima (vidi J. K., KATOLIČKA DRUŠTVENA NAUKA br. 165, sl.). Ovdje je mjesto da se odgovori na sadašnje stanje tih struja i tih gibanja. Potrebno je da kršćani znaju kakvo stanovište da zauzmu pred raznim metamorfozama tih struja; što se od njih danas može usvojiti, a što treba odbaciti.

1. Legalizam ili juridizam. Proglašena i na papiru usvojena čovječja prava ne provode se svugdje u djelo. Ponekad se zanemaruju, izruguju, ili se samo naizgled poštuju (br. 23). Znači da sam zakon nije kadar ostvariti dubinske čovječje težnje prema pravdi, jednakosti i aktivnom sudjelovanju u socijalnom životu.

Bez etičko-religiozne dimenzije pravni okviri ostaju suhi, anemični. Zakon, na primjer, proglašuje čovječja prava, ali se dogodi da ih ne provodi u djelo, jer zakonodavcima ili odgovornim faktorima nedostaje dublji smisao za poštivanje ljudske osobe, nedostaje im duha solidarnosti. Što se događa? Onkraj pravnih normi je praznina, pa se mjerodavni mogu riječima pozivati na pravne okvire, a u zbilji se mogu razviti druge vrste diskriminacije, izrabljivanja, prezira čovječje osobe. Uostalom, zar danas nije očita i bolna činjenica da u ambijentu u kojemu se na sav glas govori o jednakosti niče svojevrstan individualizam? Zar nije bolna činjenica da mnogi ištu svoja prava, a bježe od odgovornosti za zajedničko dobro?

Kršćansko bratstvo, solidarnost ili ljubav ukazuju na to da upravo prenaglašena jednakost pogoduje lijenima, neodgovornim elementima, egoistima i sličnim tipovima da pozivajući se na jednakost uvode još bolniju nejednakost, jer njom pokrivaju svoje parazitstvo. Nije li paradoks u tome da socijalizacija i komunitarizam konstatiraju buđenje tog zlokobnog individualizma na individualnoj i skupnoj razini?

2. Politizacija. Da je šire političko društvo čovjeku potrebno, niti se ne stavlja u pitanje. Manjak civilnosti, građanskih osjećaja i odgovornosti, svijesti da svatko pripada jednom političkom društvu, državi, koju opravdava zajedničko dobro, uvjeravaju odgovorne faktore da treba ljude odgajati za skupan politički život. Odgajati spoznajom i vježbanjem u vršenju dužnosti prema drugima.

Eto, to je ono najdublje u čovjeku. Ako zaboravi da je vezan dužnostima a sebi samo svojata prava, političko društvo neće moći opstojati. A do svijesti dužnosti ne dolazi se bez moralnog odgoja, tj. bez vladanja sobom, bez neke askeze, bez prihvaćanja odgovornosti, bez spremnosti da čovjek nekomu položi račun svoga upravljanja itd.

U političkoj akciji vrlo je pogibeljno stanovište jednostranog promatranja čovjeka. Čovjek neće polučiti svoje sreće ako mu se silom nameću neke ideologije (duhovnom diktaturom), ili ako mu se priječi da traži i nađe odgovor na duboke apsiracije srca, na koje mu politika i pravo ne mogu dati željen odgovor. Porijeklo i svrha čovjeka nadilaze ono što se na čovjeku vidi.

I današnja, dakle, situacija čovjeku nameće dužnost da se izdigne iznad politike. Neka traži istinu i neka ga nitko u tome ne ometa. Jer istina se nameće samo snagom istine. Prisila čovjeka ne uvjerava, ona ga primorava, dok mu iz dubine niče neutaživa želja za slobodom. Nepostignuta sloboda čini ga nezadovoljnim i nesretnim.

Nisu li političke stranke kao takve u sebi zatvorene? Jednostrane? Nisu li političke ideologije i akcije jednostrano promatranje čovjeka i njegove djelatnosti? U većini slučajeva jesu. Zbog toga politika čovjeka ne može konačno smiriti ni zadovoljiti.

3. Društvene ideologije. Kršćanin shvaća političku akciju kao djelovanje za dobro bližnjega, kao neku vrst službovanja ili služenja. Da li se to može reći o drugim društvenim ideologijama? Ne, jer ponekad je ideologija samo puka primjena teorije, sredstvo strategije, put da se ovlada čovjekom, a da se i ne govori da su ideologije redovito jednostrano prilaženje čovječjoj problematici. I tu je tragika: jednostranost se nameće totalitarno, prisilno. Recimo konkretnije: tko čovjeka shvaća zatvorenim u granicama vremena i prostora, neminovno ga sakati i ne može ga osvojiti jer takvom poimanju čovjek izmiče najdubljim dijelom svoga bića i najširim granicama svoje egzistencije i svoga životnog poziva. Takva će ideologija pružiti čovjeku neka rješenja, ali ona će biti uska, nedovoljna, i čovjek će se osjetiti zasužnjenim.

4. Pozitivizam. Tehnizirani čovjek po prirodi srlja u pozitivizam. Kao da se ne osjeća potreba za otkrivanjem smisla opstojnosti, konačne svrhe života, vrhovnih normi djelovanja. To je očita i velika pogibelj. Tim se nazorom čovjek osiromašuje i na kraju se osjeti žrtvom tehnike, robom djela svojih ruku... Pozitivizam svodi čovjeka na samo jednu dimenziju. Istina, ta je dimenzija važna, ali nije vrhovna, nije mjerodavna za čovjeka kao čovjeka, još manje kao kršćanina.

5. Marksizam. To je povijesno gibanje proizašlo iz marksističke ideologije. Međutim, ne radi se o nekoj statičkoj ideologiji. Marksizam

prolazi kroz promjene, jer mu je glavno promijeniti svijet. Kao pokret on i za kršćanina može sadržavati nešto dobra i prihvatljiva.

Krivo bi bilo izolirati ideologiju od prakse. I razni su oblici marksizma povezani (marksizam kao djelatna praksa klasne borbe, kao kolektivno vodstvo partije, kao povijesni materijalizam i nijekanje transcendencije, kao spoj teorije i revolucionarne prakse). To znači da se ne smije jednostavno prihvaćati jedna, a ne voditi računa o drugoj strani istog pokreta.

Hoćemo li ustvrditi da je Papa ovom primjedbom nekako više zatvorio vrata prema marksizmu? Ja to ne bih rekao. Zbog čega? Jer i dalje ostaje mogućnost da i marksizam kao gospodarski, politički, kulturni sistem iznese vrijedne elemente za ispravan humanizam. Niti bih rekao da je Papa u ovom Pismu više otvorio vrata prema marksizmu. Ne, pozicije ostaju iste. Glavno je da se maksizam ne shvati kao uvođenje totalitarnog i nasilnog društva; da on ne nameće ateistički materijalizam, ni dijalektičko nasilje; osim toga da se sloboda ne utopi u kolektivnost; da se ne priječi čovjeku računanje na transcendenciju.

Možda je Papa obradio marksizam donekle starim kategorijama, jer povijesna zbivanja naših dana dokazuju da su ta strahovanja nekako prevladana. I, recimo, koliko su prevladana, toliko je put za dijalog s marksistima više otvoren, ali ako se neki marksisti zatvore u gornje, od kršćanina neprihvatljive pozicije, i mogućnost se dijaloga ograničuje.

6. Liberalizam. Neki su se požurili ustvrditi da je Papa u ovom Pismu načelno odbacio liberalizam kao takav. To je pretjerano. Ima i u novom liberalizmu nešto dobra, npr. osobna inicijativa. Međutim, kršćanstvo ne može prihvatiti liberalističku pretjeranu slobodu, ni neobuzdanu težnju za osobnim dobitkom, ni zabacivanje svjesne i hotične solidarnosti kao mjerila valjanosti društvene organizacije. Sigurno je: kršćanin se mora i pred liberalizmom orijentirati pažljivo i u svjetlu svojih vječnih načela o višim granicama ljudske slobode (br. 26, 35).

7. Socijalizam. Kao što se novi tip liberalizma pojavljuje u vrlo primamljivoj noti nasuprot totalitarizmu, slično se i socijalizam mnogima sviđa kao lijek protiv raznovrsnih diktatura individualističkih kapitalista. Vanjština nas ne smije omamiti. Riječ ili izraz nije od prvotne važnosti. Kršćanin će i u socijalizmu naći dobrih strana (volju za pravdom, solidarnošću, jednakošću), ali će ga prihvatiti »nakon što budu zajamčene vrednote, osobito vrednote slobode, odgovornosti i otvorenosti za duhovno, koje će omogućiti cjelovit razvitak čovjeka« (br. 31).

Zaključak je očit: kršćanin će se angažirati u službi braći, ali nikada neće sa sebe zbaciti izvorni kršćanski duh kojim će prosuđivati sve što se mijenja i lučiti dobro od zla, istinsko od lažnoga, bitno od sporednoga. O jednoj se stvari ne sumnja: i kršćanin je dužan raditi na pozitivnoj preobrazbi društva.

8. Iskrsavanje utopija. Ideologije se izrođuju. U praksi osjećaju poteškoću provođenja u djelo pravde i jednakosti. Socijalizam može lako prijeći u birokratizam i materijalizam, kapitalizam u tehnokraciju

i egoizam, demokracija u autoritarnost ili nasilje. Zbog toga čovjek traži utjehu u utopijama. Misli da tako može djelotvornije riješiti problem političkog uređenja modernog društva.

Utopija je npr. misliti da će čovjek kao takav biti u budućnosti više prožet mišlju i nastojanjem za drugoga, ili da će iz ljudskog društva nestati vlasti, ili da će pravda riješiti sve probleme te da milosrđu i ljubavi neće više biti mjesta.

Čovjek ponekad u utopijama nalazi hranu mašti. Pribjegavajući u carstvo utopija čovjek kao da upućuje kritiku prezira postojećem stanju. A ne krije li se u utopijama poziv na izgradnju bolje budućnosti? Ne potiče li utopija čovjeka na veću inventivnost? Ne uvjetuje li ona dinamiku društva?

Ima nešto više. Ako se utopija ne zatvara unutar prirode ili vremena i prostora, može se susresti negdje s kršćanskim idejama i kršćanskim težnjama. Dogodi se da se kršćani zatvore u svoj krug. Misle ponekad da se treba zatvoriti u jednu strukturu i iz nje ni makac. Možda se ograničuju na izvjesne akcije te niječu da drugi mogu isto tako ispravno proširiti vidokrug i raditi također ispravno, ako ne još ispravnije. Neka, dakle, i u kršćanskom svijetu utopije odigraju nešto od svoje pozitivne uloge, npr. neka kršćanin nastoji nadići svaki sustav, svaku ideologiju. Zar nije spasonosno da kršćanin vjeruje u izmirenje prirođene dijalektike između prisile i slobode, grijeha i daha Duha Svetoga? A ipak, barem je neka vjera u to izmirenje potrebna (br. 37).

9. Antropologija u svojim granicama. Bilo koja znanost o čovjeku koja bi se zadovoljila jednim vidom čovječjeg misterija, recimo kvantitativnim ili pojavnim vidom, ne može doći do razumijevanja čovjekova, jer čovjek je uvijek jedna sinteza i čovjeka može razumjeti samo onaj koji ga zahvaća u cjelini, integralno, sa svim njegovim aspiracijama, problemima. Manje je važno da li netko kvantitativnu ili pojavnu analizu naziva »znanstvenom« ili »naprednom«, ona je djelomična, nepotpuna, ona sakati čovjeka. Još gore, ako se tako jednostrano shvaćen čovjek predlaže kao model, kao tip ponašanja, neminovno je da će tada anonimne snage manipulirati čovjekom na njegovu štetu. Katolička Crkva će uvijek insistirati na globalnoj viziji čovjeka i čovječanstva (br. 40). Pozitivne znanosti sve dublje prodiru u jednu stranu čovjeka, i dok ga analiziraju anatomski, fiziološki i na druge načine, one šire misterij srca čovjekova, šire i zaoštravaju više nego što ga ispunjaju (br. 40).

10. Napredak. Evo još jedan mit modernog čovjeka. Je li to pojam ideologije ili akcije i pokreta? Od XIX. stoljeća napredak se smatrao uvjetom i mjerom ljudske slobode, oslobođenjem od društvenih stiski i prirodnih nužda. Zar sama činjenica da gospodarstvo količinski raste znači istinski napredak? Zar količina proizvedenih i potrošenih dobara označuje rast i napredak čovječanstva?

Budimo načistu. Nema istinskog napretka bez pravilnih međuljudskih odnosa. Da se uzmogne reći da društvo istinski napreduje, potrebno je da njegovi članovi aktivno u njemu sudjeluju i snose dio zajed-

ničke odgovornosti. Efikasnost rada i tržni uspjesi spadaju na kvantitativnu sferu, a potrebno je da ljudi međusobno budu istinski bliži, da se širi znanje i kultura, da se ljudi međusobno pomažu i slažu u radu za zajedničko dobro. Recimo kraće: bez religiozne i etičke dimenzije nema integralno i pravilno shvaćena napretka. Na tom putu susrećemo kršćanina s njemu vlastitom stvaralačkom i zahvalnom slobodom koja se hrani vrednotama Kristova uskrsnuća. Kršćanski shvaćen napredak neminovno svršava u eshatonu (br. 41).

Kršćanin pred novim problemima

U drugom dijelu Pisma Pavao VI. je nekako dao reviju vodećih ideologija, glavnih struja javnog života današnjice. Sve te ideologije i sva ta strujanja kao da predlažu neke mitove što čovjeka drže u napetosti te uvjetuju dinamiku njegova življenja i djelovanja. U svima se može naći nešto dobra, ali glavna im je mana u tome što su ta strujanja jednostrana, djelomična, ne zahvaćaju cjelovitost čovječje opstojnosti i njegove sudbine.

Crkva sa svojom socijalnom naukom prati čovjeka u traganju za rješenjem ključnih pitanja egzistencije. Nauka Crkve ne veže se ni za jednu opstojeću strukturu. Ona ne predlaže nijedan gotov obrazac. Niti se zadovoljava da iznosi samo neka opća načela. Ta je nauka elastična s obzirom na promjenljiva stanja svijeta, a trajno dozrijeva u svjetlu i snazi Evanđelja kao izvora stalne obnove. Crkva nije od jučer. Ona svladava stoljeća. Duh je čini osjetljivom prema čovjeku, svakom čovjeku, u prvom redu prema onom koji je potrebniji. Ta osjetljivost i to iskustvo pružaju joj mogućnost da smjelo i stvaralački dade svoj dio u nastojanju oko preobrazbe svijeta.

1. Kršćanin u borbi za veću pravdu zastupa mišljenje da treba prevladati odnose snage ili sile te tražiti rješenje u dogovorima. Zar treba snazi zanijekati svaku pozitivnu ulogu? Bolni ratni sukobi naših dana uvjeravaju nas u istinitost ovih riječi: »U nekim trenucima promjenjiva igra tih odnosa (snage) često može pomoći do lakših uvjeta za dijalog« (br. 40). Ne misli li Pavao VI. ovdje na potrebu neke efikasne međunarodne snage koja bi uspješnije rješavala tolike bolne sukobe među pojedinim nacijama?

Bilo bi naivno zatvarati oči pred složenosti problema zbog sadašnjeg ukrštavanja interesa i raznih faktora ovisnosti. Jedno je potrebno: imati hrabrosti da se otvoreno pogleda u lice mnogim problemima. Zar se može poboljšati međunarodna podjela proizvodnje bez hrabrosti i jasnih načela moralnog reda? A zar ne bi bilo potrebno obnoviti neke međunarodne organizme u svrhu veće djelotvornosti?

Pavao VI. upozorava na oprez prema nekim mnogonacionalnim pothvatima. Bilo o kakvim se paktovima ili tržištima radi, sigurno je da oni postaju nova snaga, u posjedu velikih sredstava, pa je lako shvatljivo da mogu stvoriti nov oblik gospodarske prevlasti na socijalnoj, kulturnoj a i političkoj razini. I na taj način prisustvujemo starim a uvijek novim fenomenima: fenomenima gomilanja sredstava

i moći. Samo im se mijenja ime. Zar vojni paktovi i tržišta ne predstavljaju gomilanje te snage i moći?

2. Uvijek potreban moralni preporod. Nekima će se taj apel pričinjati kao bezuspješno moraliziranje. Ali to su činjenice. Bolne i brojne. Čovjek je na etičko-moralnom području jednostavno lijen. Zazire od napora. U svjetskoj razmjeni potrebni su dogovori, ali za dogovore je potrebno ušutkati osobni i nacionalni egoizam. Kako provesti kontrolu dobiti, kako provesti akciju ljudske solidarnosti ako čovjek nije postigao slobodu od vlastitih dobara i vlasti? Kako se približiti drugom čovjeku, drugim narodima ako nema unutarnjeg raspoloženja prema drugima, da im se pomogne? Bez altruizma i djelatne solidarnosti »najrevolucionarnije ideologije postići će tek to da na mjesto jednih gospodara dođu drugi« (br. 45). Kad dođu na vlast ti drugi gospodari, stalo im je do toga da se okruže povlasticama, a drugima kljaštre slobodu i tako otvaraju vrata novim nepravdama. Nije li danas i previše jasna tendencija nekih velesila za moć na svim područjima?

3. Kršćanin i politika. Da je gospodarska djelatnost prijeko potrebna, suvišno je isticati. Ipak, u njoj se pretjeruje. Ona ponekad guši snage i slobodu. Zbog toga treba tražiti pomoć od politike. Zadnja odluka u državnim pitanjima spada na političku vlast. Bez nje nema kohezije u društvu. Ali njezin je cilj ostvarenje zajedničkog dobra. Osudit ćemo takvu politiku koja bi gušila zakonite slobode pojedinaca, obitelji i supsidijarnih skupina. Uvijek će veliku ulogu u društvu igrati preuzete odgovornosti pojedinaca i posredničkih tijela.

Kršćanin cijeni politiku. On je shvaća kao zalaganje ili življenje u službi drugih, kao neku dijakoniju. Ali kršćanin ne može pristati na to da političko djelovanje postane nametljivo ili da se apsolutizira. I na tom će se području kršćanin pobrinuti da uskladi svoje gledište s evanđeljem, i da uvijek dade svjedočanstvo o ozbiljnosti svoje vjere, djelotvorno i nesebično služeći ljudima (br. 46).

4. Podjela odgovornosti. Čovjek današnjice želi da se podijele odgovornosti i odluke. To je uvjet da svi članovi zajednice postanu aktivni, svjesni, stvaraoci sretnije budućnosti, jer tada zajednicu smatraju svojom. Ne radi se samo o gospodarskom nego i o društvenom i političkom području. Zbog toga se pledira za oblicima moderne demokracije u kojoj će opstojati mogućnost slobodnog izražavanja (dakako, u skladu sa zajedničkim dobrom i objektivnim normama morala), ali i mogućnost da svatko uzme svoj dio u zajedničkoj odgovornosti. Tim postupkom države i društva postaju zajednice suradnje i života. Solidarnost se izgrađuje djelatno i živo. Tko se oslobodi od grijeha, osobito egoizma, a bude prožet krepostima, osobito ljubavlju prema bližnjemu, lako će doživjeti slobodu u Bogu, a time pobjedu nad smrću i prolaznošću.

Poziv na akciju

Suvišno je isticati da primat akcije spada na osnovno naučavanje kršćanstva. Katolička društvena nauka ne širi samo načela, ona upućuje na akciju, na stvarno služenje i djelovtvorno širenje evanđelja, a

to je ljubav prema čovjeku. Svećenici-radnici potpuno dijele s radnicima njihov radnički položaj i time dokazuju stvarnu brigu Crkve za radnike na terenu.

Poziv na akciju dira u prvom redu laike i kršćanske organizacije. Njihov je specifičan zadatak raditi na obnovi vremenitog reda. Ako Pavao VI. govori (br. 48) da laici neka ne čekaju pasivno nego da slobodnom inicijativom prožmu kršćanskim duhom mentalitet i običaje, zakone i strukture zajednice u kojoj žive, jamačno nije htio doći sa sobom u kontradikciju kao da laici postaju potpuno autonomni te da se ne obaziru na direktive hijerarhije. Ne, hijerarhiji uvijek ostaje dužnost da naučava i autentično tumači moralna načela. Prema tome, ovu tvrdnju o slobodnom i samoinicijativnom pozivu vjernika ili laika treba shvatiti u duhu nauke istoga Pape izražene dne 20. III. 1971. Originalnost intervencije laika sastoji se u tome da odaberu pravilna načela evanđelja i katoličke društvene nauke te ih primijene na specifične prilike u kojima žive. Razumljivo, Crkva ne daje gotove recepte za sve prilike, ali daje načela koja će laici mudro primjenjivati na posebne prilike ne čekajući uvijek direktive odozgo. Razumije se: nikada protiv njih.

Zajednička opomena. Opomena svima: nemojte samo upozoravati na načela; nije dovoljno govoriti o svojim dobrim namjerama; niti je opravdano prenaglašavati nepravde, još manje je opravdano proročki optuživati sve i svakoga. Ono što svakoga veže jest: svijest o vlastitoj odgovornosti i učinkovita ili efikasna akcija. Prva je dužnost svakoga da se osobno obrati (br. 48). Zbog čega mnogi nastupi kršćana, možda i svećenika, trpe od krutosti i sektaštva? Jer im nedostaje temeljite poniznosti, koja je uvijek eminentno evanđeoska vrlina. Ako kršćanin vjeruje u zajedništvo svetih, u trajnu prisutnost otkupiteljske snage i milosnog života u Crkvi, neće dopustiti da ga zavede nijedan oblik egoizma. A ima egoizma i pod plaštem suvremenog apostolata.

Uvijek je potreban oprez. Kršćanin se ne smije upuštati u nagodbe na štetu istinskog čovještva i ne smije gledati na svijet i život jednostrano. Ni poziv na solidarnost ne opravdava ga da se upušta u nagodbe protiv istinskog humanizma. A kao kršćanin treba da se sjeti svoje osebujnosti: vlastitih pobuda i viših ciljeva. Uvijek neka bude daleko od samoživa partikularizma i ugnjetavačkog totalitarizma. I tako će biti daleko od zastranjenja nekih vodećih ideologija i pokreta današnjice.

A što o pluralizmu? Nalazimo se pred dvojakim stajalištem: neki grčevito prianjaju uz opstojeće strukture, drugi jednostavno prihvaćaju sve novo i rušilačko. Da u konkretnim situacijama, u praksi, može i mora biti nekih razlika, različitih metoda — stvar je jasna, jer su potrebe današnjeg svijeta mnogostruke i raznolike. Potrebno je međusobno razumijevanje i podnošenje. Međutim, na svakomu je dužnost da se trajno preispituje, kontrolira, i da uvijek sluša diktate ljubavi koja je složna. Nesloga je uvijek više ili manje znak pomanjkanja ljubavi, pa makar se odvijala u znaku velike revnosti i suvremenog

apostolata. Istinska Kristova sloboda poštuje posebne uvjete svakog čovjeka, ali u isto vrijeme ga obvezuje na ono što je sveopće ili zajedničko, jer to nadilazi vrijeme i prostor.

Zaključna riječ. Tu riječ shvatimo u znaku upozorenja protiv svih vrsta sekularizacije. Djelo obnove svijeta u očima kršćanina nije jednostavno djelo čovječje. Previše su zamašni pothvati obnove svijeta da bi se pripisali samom čovjeku. U igri je Providnost, misterij spasenja. Zbog toga Pavao VI. opominje da treba slušati direktive Duha, tj. milosnog života. Nije dovoljno »služenje« braći, treba da to bude kršćansko i nadnaravno služenje, tj. u jedinstvu s Kristovim nakanama. Bez Božje pomoći uzaludno se radi na izgradnji ovozemne kuće.

Završetak

Pavao VI. govori kako je u ovom Pismu pružio neke nove elemente za izgradnju sreće i mira u svijetu današnjice. Razumije se, ono što je rekao na drugim mjestima ostaje na snazi, npr. ono što je rekao u PP o cjelovitu i solidarnu razvoju čovjeka i nacija. Ali sadašnji trenutak pruža nove probleme. Bez ponavljanja onoga što je rečeno u drugim dokumentima, u ovom smo se Pismu susreli s novim oblicima socijalnog pitanja. Ti se oblici odražavaju u pojavi urbanizma i s njim skopčanim poteškoćama, a bilo je potrebno naglasiti kako razne ideologije kušaju odgovoriti na njihov izazov. Uvijek je potrebno da kršćanin uvidi svoj poziv i da svoje djelovanje stavi u okvir evanđelja i naučavanja katoličke društvene nauke.*

SUMMARIUM: In hoc expositivo articulo auctor ostendere vult quam immerito aliqui ad suas conantur partes trahere textum Epistulae Apostolicae Pauli VI »Octogesima adveniens«. Textum consulit auctor articuli et falsas expositiones respuit vgr. illorum qui Paulum VI relativismum in doctrinam socialem catholicam introducentem conati sunt praesentare. Mutantibus enim rebus semper praeluceant oportet immutabilia evangelii principia. Idem dic de aliis falsis imputationibus quibus suas quisque ideas textui imponere procurat. Novis elementis locupletatur doctrina socialis catholica quae ex una parte ut systema sibi cohaerens principiorum, ex altera parte numquam finita ad mutabiles situationes sapiens accomodatio concipi debet. Textus Epistulae legendus, et quidem in originali conscripta, nam et croatica versio non apparet omni ex parte exacta.

* Svi moramo biti zahvalni »Kršćanskoj sadašnjosti« što je hitno pružila hrvatski prijevod ovog Papinog dokumenta. To je br. 33. u izdanju DOKUMENTI. Žao mi je što moram opaziti da hrvatski prijevod nije iz originala, a original je na latinskom, i on je uvijek služben izvor Papinih misli, pa se u AAS i tiska samo na latinskom. Hrvatski se prijevod bazira na živim jezicima, po svoj prilici na talijanskom jeziku. Ima premnogo spornih mjesta. Naznačit ću samo neka. U br. 4. tekst govori o evanđelju, o onomu što ono naučava (ea quae docet), hrvatski je prijevod pošao za talijanskim pa prevodi »evanđeoska težnja«, a *nauka* i *težnja* ne znače isto. Zar zbilja u 9. broju »artes et regiones« znači »struke i pokrajine«, a ne odnosi li se to na neuposlenost učenjaka, umjetnika i stručnjaka? Latinski izraz »regio« ne znači samo pokrajinu. U 18. broju latinski izraz »pecuniae collocandae« ima određenije značenje nego hrvatski izraz »ulaganje«. U 18. broju nalazi se također važan tekst o nasilnom lišavanju prava na ženidbu i prokreaciju, što je jače izraženo nego naprosto »pravo na brak i na rađanje djece«, jer latinski stoji »demitur«. Zar oni koji su se svjesno lišili prava na brak nemaju ljudskog dostojanstva? Smatram da je krivo preveden talijanski izraz »si imbatte« s hrvatskim »sukobljuje«, jer ni talijanski izraz to nužno ne znači, on znači i »susresti se« ili »namjeriti se« na koga ili što, a to odgovara i originalnom tekstu, jer latinski stoji »pertingit«, što ne znači »sukobljuje«. Čemu u br. 47. latinski izraz »sese proiciens« prevodilac izražava sa »gubeći se«? Jer je u talijanskom pročitao izraz »perdendosi in Dio«, što je blaže rečeno nego hrvatski »gubeći se«. Ni duše blaženika ne »gube se« u Bogu, nego čuvaju svoj identitet, pa čemu takav prijevod? Mogli bismo naći i druga slična mjesta. Želimo pri tom samo to da se važni dokumenti ne iznose pred čitaoce u doista nehotično, ali zbiljski neautentičnom obliku.